

Barn av sosialt arbeids brukere – synlige eller usynlige?

Inger Marii Tronvoll

Innledning

I den perioden Per Olav Tiller var professor ved Institutt for sosialt arbeid ved universitetet i Trondheim, var han en inspirator for å ”se” barn. Han lærte oss som var studenter verdien av å se barn som mennesker, som aktive subjekter i sitt eget liv og som aktører både på fellesarenaer og på barnas egne arenaer. Han lærte oss å se etter barnas innflytelse på de områder der de deltok, og verdien av å utforske deres mening om sin tilværelse i stedet for å anta at de voksne snakket på barnas vegne. Inspirasjonsperioden ble forlenget for de av oss som fortsatte arbeidet sammen med ham ved Norsk senter for barneforskning i den perioden han var seniorforsker der, og dette har bidratt til at fokuset på barn har fulgt meg i mitt videre akademiske arbeid.

Ett av de spørsmålene som har utkrystallisert seg, og som jeg vil drøfte i denne artikkelen, er om sosialarbeidere ”ser” barn slik Per Olav Tiller har vært forkjemper for, som subjekter og aktører en må forholde seg direkte til og ikke uten videre la foreldre og andre voksne være talsmenn for. Formulert på en litt annen måte blir spørsmålet hvordan sosialarbeidere i kommunal virksomhet forholder seg til barn som brukere og deres brukeres barn?

Hvilket grunnlag kan en basere en slik drøfting på? Finnes det forskningsbasert litteratur som belyser spørsmålet?

Sosialarbeidere i kommunal virksomhet forholder seg i stor grad til barn i inntektsfattige familier. I kjølvannet av den tidsaktuelle diskusjonen om fattigdom, er fattigdommens konsekvenser for barn i ferd med å komme i søkelyset, med blant andre organisasjonen Redd Barna som pådriver. Det er publisert noe forskningsbasert litteratur om situasjonen for barn i inntektsfattige familier i vårt land av nyere dato (Tvetene 2001, Hjelmtveit 2004, Ytrehus 2004, Sandbæk 2004, Skevik 2005), men det er to av disse undersøkelsene som er spesielt interessante fordi de berører også sosialarbeideres virksomhet: Den ene er en landsomfattende undersøkelse om barns levekår ledet av en annen tidligere Tiller-student, Mona Sandbæk (2004) og den andre er en kvalitativ undersøkelse basert på intervjuer med familier som lever på sosialhjelp og deres saksbehandlere på sosialkontoret (Hjelmtveit 2004).

Sandbæks undersøkelse ble gjennomført ved NOVA, og her er foreldre og barn intervjuet, men ingen sosialarbeidere. Når Sandbæk (2004) vurderer deres funn er det mest slående hovedtrekket hvor forskjellige inntrykk foreldrene og barna gir. Forskjellen mellom lavinntektsutvalget og kontrollutvalget i undersøkelsen er langt mindre når de spør barna om deres hverdagsliv. Det kan bety at levekårsproblemene som foreldre forteller om, i mindre grad uroer barna i den aldersgruppen som er intervjuet, men en like sannsynlig forklaring er at foreldre gjør det de kan for å beskytte barna. Selv om de har dårligere økonomiske forutsetninger enn folk flest, greier de det i det minste et stykke på vei. I tråd med dette argumenterer forskerne for tiltak som gjør foreldre i stand til å legge til rette for at barna skal få gode oppvekstforhold. Studien konkluderer med at velferdsordningene bør gjennomgås i et barneperspektiv. Siden sosial- og barnevernskontor er i en særstilling til å ivareta barn i familier med behov for særskilte tiltak, bør disse tjenestene rustes opp for å kunne identifisere barns behov og settes i stand til å møte dem.

Fra vårt perspektiv må Sosial- og barnevernskontorene rustes opp for å kunne identifisere barns behov og settes i stand til å møte dem på en fleksibel og ikke-stigmatiserende måte (Sandbæk 2004:168).

For at et slikt tiltak skal ha den ønskede effekt, er det en forutsetning at sosialarbeiderne forholder seg aktivt til barn. Sosialarbeidere må bli flinkere til å ”se” barna slik Per Olav Tiller har vært læremester for!

Å "se" barn som diskursiv praksis

Spørsmålet om sosialarbeidere "ser" barn er dermed tidsaktuelt. Søk og gjennomgang av litteratur viser at spørsmålet i liten grad er studert spesielt. Det er mer litteratur å finne om hvordan barnevernsarbeidere bør forholde seg til barn enn hvordan de faktisk gjør det, og svært lite å finne om hvordan sosialarbeidere som forvalter økonomisk sosialhjelp forholder seg til barn i de familiene som får slik hjelp. En annen utfordring er å finne en måte eller et metodisk grep for å kunne drøfte hvordan sosialarbeideres syn på barn kan forstås, og hvilke mulige sammenhenger det kan ha med deres måter å forholde seg til barn på, det vil si deres praksis. Juul (2004) setter fokus på barnevernsarbeideres barneperspektiv, som hun påpeker er et mangetydig begrep, og drøfter på bakgrunn av litteraturstudier hvordan ulike praksiser kan tyde på ulike forståelser. En annen mulig innfallsvinkel som jeg velger å anvende her, er å behandle hvordan barn "sees" som diskurser, noe som gjør det mulig å løfte frem og eksemplifisere hvordan forståelse av barn skapes og reproduseres innenfor rammen av kontekstuellt virkende diskurser. Diskursbegrepet kan forstås og anvendes på noe ulike måter (Burr 2004). Her vil det være fruktbart å bruke diskurs i betydningen praksiser som systematisk skaper de objekter eller fenomener vi taler om, eller som Søndergaard (2000) ville uttrykke det, hvordan barn tales til eksistens. Det innebærer å se på sosialarbeideres refleksjoner og omtale av det de gjør, som praksiser hvor det ligger nedfelt spesielle syn på eller forestillinger om barn.

Gjennom tolkning av tekster fra to forskningsrapporter om hvordan sosialarbeidere forholder seg til barn i sitt arbeid, kan det eksemplifiseres hvordan praksisene virker. Det er interessant å se hvilke forståelser om barn som tas for gitt eller naturliggjøres i disse tekstene, videre hva som gjør dem mulig og til slutt hvilke konsekvenser de kan tenkes å få i den konkrete konteksten, det vil i denne sammenheng si konsekvenser i form av hvordan sosialarbeidere vil forholde seg til barn i sitt arbeid.

I eksemplifiseringen vil jeg bruke tekst fra to studier som har et tydelig fokus på hvordan sosialarbeiderne tenker om barn i sitt arbeid (andre har også behandlet temaet fra noe ulike vinkler, f.eks. Juul 2004, Sandbæk 2002, Killén 1991, Claussen & Tiller 1997, Oppedal 1997). Det ene bidraget er Hjelmtveits undersøkelse, det andre er Husbys hovedoppgave i sosialt arbeid som ved hjelp av kvalitative intervjuer undersøker hvordan og i hvilken grad barnevernsarbeidere arbeider sammen med 10–14 åringer i undersøkelsesprosessen (Husby 2000).

Hjelmtveit (2004) har på oppdrag fra Redd Barna gjennomført en kvalitativ studie av situasjonen til barn og unge i familier med økonomisk sosialhjelp. Det er gjort intervjuer med 17 barn/ungdommer i alderen 10 til 17 år, 20 foreldre og 22 saksbehandlere fra 12 sosialkontorer i det sentrale Østlandsområdet. Utvalget ble så vidt begrenset fordi tilgangen til forskningsfeltet viste seg å være vanskelig. Få av de forespurte sosialkontorene kunne prioritere å ta på seg det ekstra arbeidet det ville medføre å delta, og det var få av de familiene som ble spurt, som var villige til å la seg intervju. De 12 deltagende sosialkontorene forespurte 90 aktuelle familier, hvorav 17 viste seg å delta og utgjør utvalget av barn og foreldre. Hvorfor frafallet er så stort, kan ha mange og sammensatte årsaker, men ifølge Skevik (2005) er det vanskelig å få mennesker i deres livssituasjon til å delta i forskning.

De aller fleste (15) av barna i Hjelmtveits undersøkelse bor sammen med mor som aleneforsørger, bare to bor sammen med begge foreldre. Vel halvparten av foreldrene har dårlig helse med uttalte fysiske eller psykiske symptomer, men det er mer påfallende at over halvparten av barna/ungdommene har en egen sykdoms- eller problemhistorie. Dette er en mye høyere andel enn i Sandbæks undersøkelse. Når det gjelder materielle forhold og aktiviteter så har de fleste forbruksgoder som musikkanlegg, TV-spill, PC og mobiltelefon, men de har mindre adgang til å bruke dem enn barn flest. Foreldre porsjonerer ut kontantkort til mobilen, de har ikke internett hjemme, og de kjøper sjelden nye cd-er.

Pengeknappheten er hele tiden til stede i hverdagslivet (Hjelmtveit 2004:3).

Barna opplever savn når det gjelder materielle goder som mat, klær og opplevelser som ferier og fritidsaktiviteter, men særlig informantene i tenårene formidler at pengemangelen innsnevrer deres sosiale handlingsrom og begrenser deres vennenettverk.

Husbys hovedoppgave (Husby 2000) kan fungere som en kontrast til Hjelmtveits undersøkelse, fordi hun intervjuer barnevernsarbeidere som må forventes å ha barn i fokus for sitt arbeid. De har mandat i form av lover og forskrifter til å ivareta barns rettigheter hvis foreldre ikke gjør det godt nok. Husby har intervjuet 8 barnevernsarbeidere om hvordan og i hvilken grad de arbeider sammen med 10–14 åringer i undersøkelsesprosessen i barnevernssaker. De fleste (6) av de intervjuede har utdanning som barnevernspedagog. En må kunne forvente at de som gjennom denne

utdanningen er blitt særlig skolert til å arbeide med barn, lettere vil "se" barna og holde fokus på dem i sitt arbeid enn sosialarbeidere med sosionomutdanning. Husby analyserer sine data på bakgrunn av litteratur om barns rettigheter ved saksbehandling og litteratur om fremgangsmåter i samhandling med barn. Hun finner at alle informantene sier de sørger for å møte barnet minst en gang, men utover det varierer arbeidsformene.

Gjennom analyse av disse to arbeidene er tre diskurser identifisert som vektlegger ulike elementer: Barns rettigheter, saksbehandlingsregler og barn som subjekt i eget liv. Diskursene fremtrer i ulike former for samvirke der noen kan være mer dominante enn andre. Vi skal se nærmere på hva de innebærer og hvilke konsekvenser de kan få for hvordan sosialarbeiderne utformer sin praksis.

Rettighetsdiskurs

Her er hovedelementet barn som rettighetshavere. Barns rettigheter er kommet tydeligere i fokus siden 1980-årene, gjennom arbeidet med FNs konvensjon om barns rettigheter av 1989, særlig artikkel 3, Lov om barn og foreldre (også kalt Barneloven) av 1981 og Lov om barneverntjenester av 1992 som ofte kalles Barnevernsloven (Ofstad & Skar 1995, Lurie 2001). Her poengteres det at foreldrene har primæransvaret for å ivareta barns rettigheter, men staten har et overordnet ansvar for å tilrettelegge forholdene gjennom lover og tjenester.

Det som tas for gitt i denne diskursen, er at det er "naturlig" for foreldre å ville ivareta sine barns rettigheter. Det gjør det unødvendig å problematisere hvorvidt barns rettigheter kan stå i motsetning til eller endog komme i konflikt med foreldres egne interesser. Når barns rettigheter tas for gitt som foreldres ansvar, faller grunnen bort for andre til å engasjere seg og ta ansvar for å realisere samfunnets intensjoner om å sikre barns rettigheter. Så lenge rettighetene bare eksisterer i konvensjon og lov, vil de lett kunne forbli intensjoner og ikke realiteter i barns liv.

Hos saksbehandlerne på sosialkontor kan vi se rettighetsdiskursen som bakenforliggende ved utsagn som dette:

Det er liksom vanskelig (å skjerme barna), det er foreldrene som har ansvar for barna sine og er ansvarlig for å disponere pengene sånn at barna får det best mulig.

Det blir også gjort til foreldrenes ansvar å ta kontakt med barnevernet for å få hjelp til barnas spesielle behov, men noen saksbehandlere ser det som sin oppgave å informere om barnevernets muligheter.

Det varierer om folk vil ta imot hjelp fra barnevernet når vi informerer. Men hvis de er litt nedkjørt er de egentlig glad for det.

Mange foreldre tar frivillig kontakt med barnevernet for å få hjelp etter 4.4. (Barnevernslovens §4.4)

(Hjelmtveit 2004:12–13)

Saksbehandlerne med ansvar for økonomisk sosialhjelp i denne undersøkelsen tar i sin praksis lite ansvar for barns rettigheter. Noen av informantene reflekterer over dette, men uten at det synes å få konsekvenser for deres praksis:

Vi har et veldig stort ansvar for å se disse barna, og det blir veldig dyrt å ikke sette inn hjelpetiltak nå, og kanskje være ekstra rause overfor disse barnefamiliene (Hjelmtveit 2004:11).

Deres praksis strekker seg til å henvise til barnevernet, og noen kan ha samarbeidsmøter med den instansen. Barnevernet er den instans i vårt samfunn som har hjemmel i lov til å ivareta barns rettigheter dersom foreldre svikter, og ut fra det kunne anta at rettighetsdiskursen ville være dominant når de forteller om sin praksis. Denne diskursen er likevel ikke så tydelig i informantenes begrunnelser for sin kontakt med barnet, men kan sees implisitt i deres fortellinger. Når de beskriver hvordan de legger vekt på å informere barnet både om barnevernets oppgave, hvorfor de har tatt kontakt nettopp med barnets familie og hva de vil gjøre, og tar ansvar for å gi barnet tilbakemelding om hvilke beslutninger arbeidet resulterer i, kan det tolkes som at de tar ansvar for å ivareta barnets rettigheter. Det blir i liten grad eksplisitt uttrykt, noe Husby (2000:65) påpeker:

Bare en informant nevnte kort at barn har noen rettigheter fra 12 års alderen.

Husby sier videre at de barnevernsarbeiderne som ikke tok et selvstendig ansvar for å informere barnet, overlot dette mer eller mindre til foreldrene. Dette alternativet ble i informantenes fortellinger hovedsaklig begrunnet

med at barnevernarbeidernes arbeidsoppgaver vanskeliggjøres dersom de ikke får til et positivt samarbeidsforhold med foreldrene. Å risikere konflikt med foreldre for å ivareta barnets rettigheter, kan ifølge deres tenkning innebære belastning for barnet. Negative holdninger og mistillit til barnevernet fra foreldrene syntes å ”smitte over” på barnet, slik at barnet lukket seg og var lite innstilt på å delta i dialog. Noen informanter valgte derfor å forholde seg lite aktivt til barnet, og overlot til foreldrene å informere om hvorfor barnevernet var i kontakt med familien og hva de skulle gjøre.

Det kan oppfattes som problematisk at sosialarbeidere som arbeider i barnevernet overlater til foreldrene å ivareta barnets rettigheter fremfor å tydeliggjøre sitt eget mandat til å ivareta barns rettigheter, siden barnevernet med hjemmel i lov har plikt til å sikre barns rettigheter dersom foreldre av ulike årsaker ikke makter det. Men nettopp det faktum at barnevernet skal gripe inn når foreldre svikter, gir barnevernet en dobbeltrolle. Denne instansen har både hjelpe- og kontrolloppgaver. Det kan gjøre det vanskelig å finne en fruktbar balanse i samarbeidet med barn og foreldre. Når årsaken til at barn trenger hjelp, er at foreldre har gode nok omsorgsevner men for dårlig økonomi, ville det være en fordel for barnet at hjelp kan gis av saksbehandlerne med ansvar for økonomi. Henvisning til barnevernet i slike saker burde være unødvendig, da det medfører ekstra belastning for brukerne og risiko for å oppleve usikkerhet og stigmatisering som barnet burde forskånes for.

Saksbehandlingsdiskurs

Den tydeligste diskursen som er lettest å identifisere i informantenes fortellinger hos både Hjelmtveit og Husby, har fokus på saksbehandling. Her fremstilles praksiser hvor synet på barn er dominert av hvordan barn kan og bør ivaretas i henhold til gjeldende saksbehandlingsregler for den aktuelle virksomheten. Fokuset er på prosedyrene i arbeidet, og lite på underliggende rettigheter. Reglene eller prosedyrene er gjerne basert på offentlige forskrifter og kommunale standarder, men det kan også ha utviklet seg faglige normer på ulike arbeidsplasser.

Jeg tror nok at vi har et blikk til barna, men det er barnevernet som på en måte har det formelle ansvaret til barna, det er de

voksne som er våre klienter, og det er økonomi som på en måte er kjernepunktet i kontakten.

Barna vil jeg si at vi ser lite til, vi er ikke flinke til å innkalle hele familien for å se på hvordan det fungerer, og så får vi signalene først når det går veldig galt. Men sånn i utgangspunktet er ikke barna vår målgruppe. Vi er ikke flinke til å se familien under ett.

Helheten ble bedre ivaretatt før det ble et skille mellom sosialkontor og barnevern.

(Hjelmtveit 2004:12)

Saksbehandlerne som arbeider med økonomisk sosialhjelp erkjenner at barnas situasjon burde ivaretas, men når de selv i liten grad gjør det, er det fordi de følger regler i lover og forskrifter samt kommunens normer for sosialhjelp. Å se barnas situasjon er ifølge regeltenkningen barnevernets oppgave, i den grad foreldrene ikke er i stand til å ivareta barnas behov. Dette problematiseres lite, det tas for gitt i den forstand at det aksepteres at reglene må følges selv om det betyr at barns behov blir usynliggjort. Mange saksbehandlere uttrykker både forståelse og innlevelse i foreldrenes situasjon, og det trengs ikke mye fantasi for å se for seg at denne tilværelsen må påvirke barnas situasjon:

Det mest typiske ved langtidsklientene er underskudd på overskudd. Dette virker hemmende – ugjorte ting hoper seg opp, det utvikler seg til onde spiraler, slik at det bare blir vanskeligere og vanskeligere å klare dagliglivets krav.

Det er sammensatte problemer, og de fleste strever veldig, veldig hardt for å få det til. De har det veldig knapt, hvordan de enn vender på det, så klarer de ikke å holde seg innenfor normen.

(Hjelmtveit 2004:11)

Konsekvensene av saksbehandlingsdiskursens dominante posisjon er at barnas behov blir usynliggjort eller ikke-eksisterende for sosialarbeidere som er i posisjon til å kunne gjøre noe for å bedre barnas situasjon. Å overlate ansvaret for å ivareta barnas tarv til foreldre som selv har en så vanskelig hverdagssituasjon som disse uttalelsene beskriver, fortøner seg som ansvarsfraskrivelse. Dette er ikke ment som ensidig kritikk av sosial-

arbeideres handlinger. Det må understrekes at det er diskursens dominante stilling som bidrar til en praksis som usynliggjør barn i familier som trenger økonomisk sosialhjelp. Den gjenspeiler prioriteringer og preferanser i samfunnet hvor mange aktører eller grupper av aktører har påvirkningsmuligheter og ansvar. Sosialarbeidere er i vårt land stort sett offentlige ansatte med plikt til å etterleve de regler som gjelder for deres arbeidsområde, slik de er nedfelt i lover og forskrifter. De fleste opplever også stort arbeidspress og kanskje begrenset rom for å reflektere over problemstillinger knyttet til den praksis som konstitueres, som for eksempel dette med å "se" barn. Det blir bare tematisert i spesielle situasjoner, som når forskeren stiller sine spørsmål.

Sterk regelorientering og stort arbeidspress gjelder i minst like stor grad i barnevernet som for området økonomisk sosialhjelp. Vektlegging av saksbehandlingsregler er tydelig i barnevernsarbeidernes begrunnelser for at de må møte barnet minst en gang. Husby formulerer det slik:

Deres opplevelse er at faglige vurderinger og forslag til vedtak først holder mål rent profesjonelt når de i det minste har møtt barnet en gang selv (Husby 2000:92).

Kontakten med barnet er knyttet til det å ta beslutninger. Arbeidet i en undersøkelsessak skal føre frem til en beslutning innen en viss tidsfrist og det anses som viktig å arbeide målrettet og vurdere hva som trengs for å kunne beslutte i saken.

Oppedal (1997) påpeker imidlertid at også saksbehandlingen blir mangelfull når barn ikke blir hørt i den forstand at deres synspunkter ikke kommer tydelig fram i sakens dokumenter. De instanser som skal fatte vedtak, mangler dermed grunnlaget for å kunne legge vekt på barnets synspunkter. Det er en spesiell form for usynlighet når barnet i saksbehandlingsdiskursen blir et ledd i prosedyren, og ikke det menneskelige subjekt hele barnevernsprosessen dreier seg om å hjelpe. Det ville innebære en annen diskurs, som i større grad kan reflektere Per Olav Tillers måte å "se" barn på.

Subjektdiskurs

En praksis hvor dette synet på barn er nedfelt, finner vi der det vektlegges å se barn som individuelle mennesker og aktive subjekt i sine egne liv,

hvor de både påvirker og påvirkes. Barn kan i tråd med fenomenologisk tenkning sies å ha sin livsverden med følelser, tanker og opplevelser. Det kan generelt diskuteres i hvilken grad en kan få tilgang til andre menneskers livsverden. Når det gjelder barn, kan tilgangen kompliseres noe ved at barna har en viktig del av sin tilværelse på arenaer sammen med andre barn, hvor det ikke er så enkelt for voksne å få innpass. Barna er eksperter på sin situasjon som barn ut fra egne erfaringer og opplevelser. Følgelig bør barn høres i saker som gjelder dem, siden de har en spesiell kompetanse på sin situasjon som andre ikke kan forventes å dekke. Det kan være en utfordring for voksne å få innsikt i barnets tanker og opplevelser, noe avhengig av barnets evne til å formidle, men det vil i stor grad være avhengig av den voksnes evne til å stimulere barnet til dialog gjennom tilrettelegging av formidlingssituasjoner og adekvat respons på barnets budskap.

Subjektdiskursen virker nærmest fraværende for informantene med ansvar for økonomisk sosialhjelp. Det eneste meningsuttrykket som kanskje kan tolkes i den retning, er når saksbehandleren omtaler sine erfaringer med annen generasjons sosialklienter:

Det er mange barn som kommer på døra her når de er 18 år. Krever leilighet og penger og alt, og nå har foreldrene sørget for dem i så mange år, så nå får kommunen ta over (Hjelmtveit:13).

Noen av informantene fra barnevernet forteller imidlertid om en mer aktiv måte å forholde seg til barnet på, hvor barnet som subjekt er fremtredende (Husby 2000). Disse barnevernsarbeiderne ser det som sin oppgave å være støttespillere for barnet, og både gi og få informasjon gjennom hele prosessen, inkludert å informere barnet om resultatet av undersøkelsen. Når de lyktes med det, ga det rom for innflytelse for barnet. Barnas uttalelser virket inn på beslutninger og handlinger underveis og på utfallet av undersøkelsen. Barnas innflytelse var tydeligst i de sakene der barna viste tillit og åpenhet overfor barnevernsarbeideren. Barnas tillit syntes imidlertid også å ha sammenheng med at barnevernsarbeideren hadde opparbeidet et positivt samarbeidsforhold til foreldrene. Subjektdiskursen medførte her et handlingsrom som kom både barn og foreldre til gode.

Diskursenes konsekvenser for praksis

Det ville ikke ha så stor interesse å utforske sosialarbeidernes syn på barn hvis det ikke kan antas at disse implisitte forestillingene påvirker deres handlingsvalg og dermed får konsekvenser for deres praksis. Vi skal følge denne tenkningen litt videre og se hvordan ulike diskurser med ulike posisjoner og mulige handlingsrom kan lede til forskjellige former for praksis. La oss først se dette i forhold til saksbehandlerne på sosialkontor. De ”ser” i liten grad barn og fraskriver seg ansvaret for dem, inntil barna fyller 18 år og kan søke om økonomisk sosialhjelp til seg selv. Hjelmtveit sier at problemstillingen om ”sosial arv” blir berørt av så vel foreldre og ungdommer som av saksbehandlere. Både barn og foreldre uttrykte bekymring for at barna skulle bli annen generasjons sosialklienter. I den grad saksbehandlerne ser barna som ledet til å følge i foreldrenes fotspor gjennom en form for sosial arv, innebærer det at de forholder seg mer til barna som ofre for en sosialiseringsprosess enn som aktive aktører i sitt eget liv. En alternativ tolkning kan være at det dreier seg om sosial læring i stedet for sosial arv. Barna lærer hvilke diskurser saksbehandlerne opererer innenfor, og hvilke posisjoner som er mulige for dem som brukere innenfor den rammen det gir.

For å kunne se denne alternative tolkningen, er det muligens en forutsetning å se mennesker som aktive subjekt, som er aktivt lærende og deltakende i sitt eget liv. Et slikt syn har et potensial for å se utviklings- og læringsmuligheter til positiv atferd så vel som uønsket atferd. En slik forståelse reflekterer en subjektdiskurs der brukerne, både foreldre og barn, ses som aktive subjekt i sine egne liv. Denne tenkemåten gir både hjelpere og brukere posisjoner som aktive deltakere med muligheter til å påvirke, skape og endre. Det å se slike muligheter kan gi håp, og håp gir motivasjon. Motivasjon kan bidra til å frigjøre energi og krefter. Både barna og foreldrene ønsker en bedre fremtid for barna enn å bli avhengig av sosialhjelp. Dette ønsket er en viktig ressurs som saksbehandlere kunne dra nytte av dersom de la vekt på å spille på lag med barn og foreldre og utvikle et samarbeid. Følgende sitater fra Hjelmtveits rapport viser at barn og unge har sterke ønsker for framtida:

Jeg vil ikke ha det sånn! Jeg vil virkelig få meg en utdanning og tjene penger og ikke leve på sosialen (...) men jeg er redd for at hvis jeg går dit så kommer jeg til å bli avhengig av sosialen, og at jeg gir opp (jente 17 år).

Fra jeg var liten hadde jeg ikke råd til sånt som de andre, så jeg har bestemt meg, jeg skal bli rik når jeg blir stor (gutt 16 år).
(Hjelmtveit 2004:7)

Sandbæks undersøkelse tyder på at foreldre forsøker å skjerme barna for konsekvensen av familiens fattigdom, og de vil sannsynligvis være positive samarbeidspartnere for sosialarbeiderne dersom de gis muligheter til det (Sandbæk 2004). Også i Hjelmtveits undersøkelse kommer foreldres bekymring til uttrykk. En mor sier:

Det plager meg at jeg av økonomiske grunner ikke kan gi ham støtte til aktiviteter der han kunne hevde seg og styrket selvtilliten. Det blir jo det motsatte når du ikke har penger, da kan jeg bygge ned selvtilliten hans i stedet for opp.

I stedet for samarbeid opplevde mange foreldre å bli motarbeidet og måtte bruke mye tid og krefter på en kamp med de ansatte ved sosialtjenesten. Det kan tyde på at for ensidig fokus på rettighets- og saksbehandlingsdiskurs virker begrensende på sosialarbeidernes handlingsvalg, og setter dem i en kontroll- og konfliktposisjon overfor brukerne i stedet for i en samarbeidsposisjon. Det er fare for at Sandbæks anbefaling om å styrke sosial- og barnevernskontorene til å imøtekomme barns behov ikke vil kunne få ønsket effekt uten at grunnlaget for sosialarbeidernes praksis utvides. Det bør inkludere en subjektdiskurs som har potensial for å utvikle samarbeidsformer med barnefamilier, der sosialarbeidernes innsats kan bidra til å ”spille på lag med” og styrke barn og foreldres egen innsats for å bedre sin situasjon.

På grunnlag av Husbys studie, kan en argumentere for at dette vil være relevant også for barnevernsarbeidere. De informantene som forholdt seg til barnet som et subjekt og en aktiv deltaker gjennom hele undersøkelsesprosessen, ga rom for innflytelse for barnet og bidro til å sikre at barnets rettigheter ble ivaretatt. Hvis det var nødvendig, forhandlet barnevernsarbeideren med foreldre og barn om måter å gjøre det på som de kunne akseptere. Det kunne innebære at foreldre fikk være til stede under samtalen med barnet, eller at foreldre ble forberedt på hva samtalen skulle dreie seg om, eller at barnet og eventuelt foreldrene fikk innflytelse på hvor samtalen skulle foregå. Det finnes også et tydelig eksempel i Husbys studie på fraværet av subjektdiskursen og hvordan det snevret inn handlingsrommet i saken. En barnevernsarbeider hadde som utgangspunkt en

bekymringsmelding om stefars vold overfor en 12 år gammel gutt, men valgte å forholde seg til familien som enhet og studere samspillet i familien ved hjelp av Marte-Meo observasjonsmetodikk uten å snakke med barnet. Hun hadde kontakt med de voksne og flere samtaler med mor før hun valgte å møte barnet. Husby tolket barnevernsarbeiderens syn på barnet slik:

Hun tok ikke utgangspunkt i barnet som et selvstendig individ, en person med egne rettigheter til medvirkning, å få informasjon og mulighet til å uttale seg. (...) Barnets opplevde problem kommer ikke til uttrykk i saken. Saksbehandler definerte barnets situasjonen på en bestemt måte: samspillsproblemer i familien. Denne problemforståelsen behøver ikke være feilaktig, men det er ikke sikkert den var tilstrekkelig nyansert sett i forhold til barnets opplevde problem. (Husby 2000:83)

Juul (2004) etterlyser også en måte å forholde seg til barn på som er mer i tråd med vektlegging av barn som subjekter, og drøfter om barnevernsarbeidere har for liten kompetanse i å samtale med barn. Dette kan samsvare med funn hos Husby (2000), som påpeker hvor påfallende det er at barnevernsarbeiderne bruker så lite av sin kunnskap om barn og aktiviteter til å tilrettelegge forholdene rundt samtale med barna. De bruker stort sett det samme opplegget som når de har samtaler med voksne, uten at det problematiseres. Det tas for gitt inntil forskeren stiller spørsmål. Her burde det være store muligheter for forbedring. Juul trekker frem hvor viktig det er å få barna i tale:

Når barnevernsarbeidere ikke snakker med barna, får de ikke tak i hva de strever med og hvilken kompetanse de har, og det blir vanskelig å sette i verk adekvat hjelp (Juul 2004:20).

Avslutning

Da er vi tilbake til utgangspunktet for denne artikkelen: Per Olav Tillers budskap om hvor viktig det er å ”se” barn er fremdeles aktuelt for sosialarbeidere. Gjennom en analytisk drøfting er det trukket frem diskurser som reflekterer ulike måter å ”se” barn på. Når det gjelder bekymringene i vårt samfunn for barn som vokser opp i inntektsfattige familier, anbefaler

Sandbæk og hennes forskergruppe å ruste opp sosial- og barnevernskontorene til å imøtekomme barns behov (Sandbæk 2004). I tråd med den foregående drøftingen er det grunnlag for å påstå at en slik styrking ikke vil kunne få ønsket effekt uten at grunnlaget for sosialarbeidernes praksis endres slik at subjektdiskursens måte å ”tale barn til eksistens” på får et sterkere gjennomslag.

Sandbæk fremhever videre at barnas behov ikke bare må erkjennes, men også imøtekommes på en ikke-stigmatiserende måte. Det gjør det mindre relevant for saksbehandlere med ansvar for økonomisk sosialhjelp å skyve oppgaven over på barnevernet, som har en kontrollfunksjon overfor foreldre som har vansker med å fylle sin foreldrefunksjon på en tilfredsstillende måte. I forhold til barn i inntektsfattige familier, bør subjektdiskursen få større påvirkningskraft hos saksbehandlerne på sosialkontoret, slik at både foreldrene og barna slipper å måtte forholde seg også til barnevernet som en ekstra instans.

Litteratur

- Bache-Hansen, E. & T. Havik, red. *Barnevern på barns premisser – barn, ungdom og familie*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Burr, V. 2004. *Social Constructionism*. 2nd ed. London: Routledge.
- Claussen, C. J. & P.O. Tiller. 1997. Barnevern og barns yringsfrihet. *Norges barnevern 4*.
- Hjelmtveit, V. 2004. *Barn og unge i familier med langvarig økonomisk sosialhjelp*. Rapport nr. 43–04. Høgskolen i Oslo.
- Husby, I. S. D. 2000. ”og så må jeg treffe barnet” – en kvalitativ studie av klientarbeid med barn ved undersøkelser. Hovedoppgave. Institutt for sosialt arbeid, NTNU.
- Haavind, H., red. 2000. *Kjønn og fortolkende metode*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Juul, R. 2004. Barnevernarbeideres barneperspektiv og praksiser i møte med barn og unge i vanskelige livssituasjoner. *Norges barnevern 1*.
- Killén, K. 1991. *Sveket*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Lurie, J. 2001. Barns rettigheter i barnevern etter innføring av lov om barneverntjenester: Er dagens praksis i samsvar med lovens intensjoner? I: Tronvoll, I. M. & E. Marthinsen, red. *Sosialt arbeid – Refleksjoner og nyere forskning*. Trondheim: Tapir.
- Ofstad, K. & R. Skar. 1995. *Barnevernloven*. Juridisk forlag.
- Oppedal, M. 1997. Blir barn sett og hørt ved akutte vedtak? I: Bache-Hansen, E. og T. Havik, red. *Barnevern på barns premisser – barn, ungdom og familie*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Sandbæk, M. 2002. Barn og foreldre som sosiale aktører i møte med hjelpetjenester. Dr.polit.-avhandling. NTNU.
- Sandbæk, M. red. 2004. *Barns levekår – hva betyr familiens inntekt?* NOVA-rapport 11/04. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

- Skevik, A. 2005. Familier med vedvarende lav inntekt i Norge – har de dårlig råd? *Barn 3*.
- Søndergaard, D. M. 2000. Destabiliserende diskursanalyse: veje ind i poststrukturalistisk inspireret empirisk forskning. I: Haavind, H., red. *Kjønn og fortolkende metode*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Tronvoll, I. M. & E. Marthinsen, red. 2001. *Sosialt arbeid – Refleksjoner og nyere forskning*. Trondheim: Tapir.
- Tvetene, K. G. 2001. ”Jeg prøver å få det til å bli borte av seg selv” – om barn som lever i familier som over tid har mottatt økonomisk sosialhjelp og deres håndtering av hverdagens møte med økonomiske krav. Hovedoppgave. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi.
- Ytrehus, S. 2004. *Fattige barn i Norge. Hvem er de og hvor bor de?* Oslo: FAFO/Redd Barne, FAFO-rapport 445.

Inger Marii Tronvoll
Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap
NTNU
NO-7491 Trondheim, Norge
e-post: inger.tronvoll@svt.ntnu.no